

INGLIZ TILINING IKKITA MILLIY MINTAQALARIDA AYOL VA ERKAK NUTQINING XATTI-HARAKATLARI

Sidiqjon Mirsobirovich Muminov

FarDU professori, filologiya fanlari doktori
Siddiqjon.mominov@bk.ru

Musharraf Ilhomovna Qo'chqarova

FarDU lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi 2-kurs magistranti
musharrafkuchkarova616@gmail.com

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-May 2023 yil

Ma'qullandi: 13-May 2023 yil

Nashr qilindi: 15-May 2023 yil

KEY WORDS

Muloqot, kompozitsiya, adresant, adresat, komunikant, sub'yekt, strategiya, kooperativ, tamoyil.

ABSTRACT

Maqolada ingliz tilining ikkita milliy mintaqalarida—Amarika va Britaniyada erkak va ayol nutqining xatti-harakatlarini o'rganishga va zamonaviy ingliz dialog nutqida rivojlanayotgan ma'nolarning tahlili nafaqat tilni o'rganishdagi funktsional va pragmatik yondashuvga asoslanadi, balki kognitiv tilshunoslikning zamonaviy tendentsiyalariga ham e'tibor beradi.

Kommunikativ ta'sir adresatning bilimiga (kognitiv daraja), munosabatlarga (effektiv daraja) va niyatlariga (konnotativ daraja) murojaat qiluvchi uchun zarur bo'lgan yo'nalishda ta'sir ko'rsatadi. Adresat ongiga ta'sir qilish sub'ekt va ta'sir ob'ektining mavjudligini nazarda tutadi va "biror narsaga erishish yoki singdirish uchun kimgadir yoki biror narsaga qaratilgan harakatni" ifodalaydi (Ozhegov, 1990).

Britaniya va amerikalik erkaklar va ayollar nutqi xulq-atvorining kommunikativ strategiyasi va taktikasini o'rganish va tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, bitta tasnifni ishlab chiqish haqida gapirish juda qiyin, chunki odamlarning kommunikativ xatti-harakati juda ko'p omillar bilan belgilanadi. O. Issers "umumiy" va "maxsus" strategiyalarni ajratadi (Issers, 2002), alohida strategiyalarning tasnifi kommunikativ vaziyatlarning xilma-xilligi va beqarorligi tufayli ancha murakkab.

XIX-XXI asrlardagi Britaniya va Amerika dramatik asarlarining matnlarini tahlil qilib ko'rsak va ularni amalga oshirishda eng ko'p qo'llaniladigan kommunikativ strategiya va taktikalarni ko'rishimiz mumkin. "Kommunikativ strategiyalar muloqotning pragmatik tamoyillari bilan bog'liq" (Yurina, 1996) iborasini hisobga olgan holda, ammo ikkinchisining an'anaviy xususiyatidan farqli o'laroq, kommunikativ strategiyalar har doim ham xushmuomalalik va hamkorlik tamoyillari doirasida qolmaydi. Kuzatilganlarni ikkita asosiy guruhga bo'lish mumkin:

- 1) G. Grice tamoyillari asosida hamkorlik aloqalarini oldini olish strategiyalari;
- 2) osonlashtiruvchi strategiyalar kooperativ qarama-qarshiliksiz aloqa.

Britaniyalik erkaklar va ayollar nutqida qo'llaniladigan quyidagi strategiyalarni kuzatsak: kooperativ muloqotning oldini olish strategiyalari - qochish, kommunikativ sherikning maqomini pasaytirish, kommunikativ kelishuv, ochiq salbiy reaksiya; kooperativ muloqotni osonlashtiradigan strategiyalar - kommunikativ sherikning maqomini oshirish, ijobiy muloqot rejimini yaratish, birdamlik. Qochish strategiyasi o'qish, mavzuni o'zgartirish

yoki to'g'ridan-to'g'ri javoblardan qochish taktikasi orqali amalga oshiriladi. Ushbu kommunikativ strategiyani tanlashda kommunikantning maqsadi to'g'ridan-to'g'ri qarama-qarshilikdan qochishga harakat qilib, bir vaqtning o'zida salbiy javob berishdir. Ochiq yorilishga kirishni istamaslik odatiy holdir. Ochiq salbiy reaksiya strategiyasi ingliz tilining ikkala milliy variantida ham ayollarga qaraganda erkaklarga xosdir. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, ayol qahramonlar orasida ushbu strategiyadan foydalanish va uni amalga oshirish taktikasi ko'proq ingliz ayollaridan farqli o'laroq, o'z his-tuyg'ularini ochiqroq namoyish etadigan amerikalik ayollar tomonidan tasvirlangan. Kommunikativ sherikning maqomini pasaytirish strategiyasi erkak va ayol belgilar tomonidan teng ravishda qo'llaniladi. Ushbu strategiyani qo'llash orqali muloqotchilar suhbatdoshni ayblashni, uning noto'g'riligini isbotlashni, uning fikrini shubha ostiga olishni maqsad qiladi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun qoralash, qoralash va ayblash taktikasi qo'llaniladi. Kommunikativ qarama-qarshilik strategiyasi uzoqlashish, suhbatni davom ettirishni istamaslik kabi taktikalar orqali amalga oshiriladi. O'rganilayotgan strategiyalarning ikkinchi guruhi an'anaviy strategiyalarni qo'llab-quvvatlovchi kommunikativ strategiyalardan iborat.

Xushmuomalalik va hamkorlik tamoyillariga asoslangan muloqot suhbatdoshning nutqi mazmuniga qiziqish bildirish, iltifot (ko'pincha erkak qahramonlar tomonidan qo'llaniladigan) taktikasi orqali amalga oshiriladigan kommunikativ sherikning maqomini oshirish strategiyasini o'z ichiga oladi. Ijobiy rejim yaratish uchun muloqot, ijobiy fikrlash va hissiy qo'llab-quvvatlash taktikasi qo'llaniladi.

Ingliz tilining ikki turi - ingliz va amerikalik erkak va ayol nutqidagi teg savollari og'zaki muloqot amaliyoti shuni ko'rsatadiki, so'roq gaplar erkaklar va ayollar nutqining ajralmas qismidir (ayniqsa, Amerika variantida). Bu ularning shakllanishi va funktsiyalariga alohida e'tibor berishni talab qiladi.

Ayollar ko'proq savollar berishadi. Shu bilan birga, ular erkaklarga qaraganda fatik funktsiyani ifodalovchi tegli savollardan tez-tez foydalanadilar deb hisoblanadi. Masalan:

Malika: [Tabassum]: Kechirasiz, uzr so'rayman. Siz Nyu-Yorklikmisiz, janob Xarvi?

Fleming: Men bundan faxrlanaman, xonim.

Malika: Nyu-York ajoyib, shunday emasmi? Unda dunyoning hech bir shahrida yo'q narsa bor. (V.S.Maugham "Bizning yaxshilarimiz", 1-harakat, 36-bet)

Princess: [Smiling]: I'm sorry, I apologize. You're a New Yorker, Mr. Harvey?

Fleming: I'm proud of it, madam.

Princess: New York's wonderful, isn't it? It has something that no other city in the world has got. (W.S. Maugham "Our Betters", Act 1, p.36)

Belgilangan teg savoli suhbatdoshga qiziqish bildirishi kutiladi va rasmiy inkor hisoblanadi. Amerika spektakllaridagi personajlarning nutqiy xatti-harakatlarida teglardagi inkor turli ma'nolarga ega bo'lishi mumkin.

Keling, so'roq so'zlarning ma'lumot so'rash funktsiyasida qo'llanilishiga misollarni ko'rib chiqaylik. Har qanday savolning asosiy maqsadi ma'lumot so'rashdir, shuning uchun ham erkak, ham ayol o'yin qahramonlarining nutq xatti-harakatlarida fatik funktsiyadan tashqari so'roq savollari ma'lumot so'rash funktsiyasini bajarishi mumkin. Muayyan tirnash xususiyati bildirishda teglardan foydalanishni ham payqashimiz mumkin.

Shunday qilib, D.Storining "Arnold Middltonning tiklanishi" pyesasidan Joan muallif tomonidan salbiy xarakter sifatida tasvirlangan. Joanning nutqida teglardan foydalanish uning g'azablangan va hatto bo'ysunuvchi ohangini etkazishi kutilmoqda. Oldingi mulohazada "shunday" leksik kuchaytiruvchisi va inkor affiksi bilan "mulohazasiz" sifatlarining qo'llanishi ana shu tirnash xususiyati ta'kidlaydi:

Ellis xonim: Siz juda beparvosiz, Joan.

Joan: Agar u qachondir ularga qiziqish bildirsa, boshqacha bo'lardi, shunday emasmi? (D.Stori "Arnold Middltonning tiklanishi", 162-bet).

Mrs. Ellis: You're so inconsiderate, Joan.

Joan: It would be different, wouldn't it, if he ever should have any interest in them? (D. Storey "The Restoration of Arnold Middleton", p. 162).

Qahramonlarning istehzosi va kinoyasini ifodalash uchun teglardan foydalanish kuzatiladi; o'ta fojiali asar konteksti bilan bog'liq. Ushbu parchada qahramon nutqidagi salbiy so'zlar, muallifning "tezkorlik" va "qayg'u" haqidagi mulohazasidan qat'i nazar, istehzo bilan to'la. Uning gaplarida inkor ham ochiq (ko'makchi va modal fe'llar bilan "no" zarrasi orqali), ham bilvosita ("shunchalik e'tiborsiz") ifodalanadi. Teglarining muayyan diapazonining umumiy mazmuni shafqatsiz, ayblovchi ohang bilan tavsiflanadi. Shuni aytib o'tish joizki, amerikalik erkaklar nutqining ko'p hollarda qisqa teglar turli xil interyerlar bilan almashtiriladi (huh, OK, hey, eh va hokazo). Ingliz tilida nisbatan yaqinda paydo bo'lgan "huh" interyer, ayniqsa qiziqarli. Shunga qaramay, uning boshqa interyerlar orasidagi nisbiy vazni doimiy ravishda o'sib bormoqda, bu o'sish ingliz tilining amerikacha variantiga xos bo'lib chiqadi. Shunday qilib, bu kesim bilan ajratilgan savollarning paydo bo'lishi u yoki bu asar qahramonning Amerika jamiyatiga mansubligining ko'rsatkichi bo'lib xizmat qilishi mumkin. O'z nutqida qisqa tegni "huh" bilan almashtirgan bir qator erkak qahramonlar Amerika jamiyatining omi qatlamiga tegishlidir.

Britaniyalik ayollar nutqida teglar ko'proq fatik funktsiyada qo'llaniladi. Ular qo'shimcha ma'no tuslarini ifodalovchi maxsus prosodik konturlar bilan belgilanadi - qo'llab-quvvatlash, iltimos, hamdardlik, tashvish, xayrixohlik, hayrat (rasmiy inkor). Amerikalik ayollar nutqida disjunktiv savollarning fatik vazifasi biroz tegishli prosodiya tufayli kuzatilgan salbiy ma'nolar - kinoya, norozilik, o'zboshimchalik bilan hukmronlik qilayotganini payqadik. Funktsional-pragmatik nuqtai nazardan, britaniyalik ayollar nutqida salbiy ma'noga ega teglardan ko'proq foydalanish inglizlarning boshqa millatlarga nisbatan mashhur hissiy jihatdan cheklanganligini ko'rsatadi, natijada erkak va ayol nutqi o'rtasidagi chegarani aks ettiradi. jamiyatni demokratlashtirish. Erkaklar nutqida ingliz tilining har ikkala variantida teglardan foydalanish fatik funktsiyani boshqalariga beradi - ma'lumot so'rash, istehzo, istehzo yoki g'azabni ifodalash. Shu bilan birga, amerikalik erkak qahramonlarning nutqida elliptik konstruktsiyalar ("huh" va boshqalar) bilan almashtiriladi va bu aniq inkorning kuchli ifodalanganligi va erkak qahramonlarning ma'lumotsizligidan dalolat beradi. Amerikalik kam ma'lumotli ayol qahramonlar tomonidan "huh" so'zining kamdan-kam qo'llanilishiga kelsak, bu asosan Amerika jamiyatining demokratlashuvidan kelib chiqadi, chunki ayol nutqi erkaklar nutqiga juda o'xshaydi. teglarning o'ziga xos xususiyati ularning dialogdan tashqarida mumkin emasligi. Shunday qilib, erkak va ayol nutqining xatti-harakati ma'ruzachining shaxsiyatiga ba'zi omillarning ta'siriga bog'liq: etnik, ijtimoiy-madaniy va individual

psixologik omillar. Ayollarning psixolingvistik xususiyatlari hissiy darajada namoyon bo'ladi. Ayollar ko'proq hissiy, sezgir va impulsivdir. Ular erkaklarga qaraganda stress va kayfiyat o'zgarishiga ko'proq duchor bo'lishadi va bu ularning nutqida namoyon bo'ladi. Shunga qaramay, erkaklar va ayollarning nutq xatti-harakatlaridagi farqlarni universal deb hisoblamaslik kerak, chunki ularning nutq xatti-harakati ko'pincha muloqot sharoitiga, muloqot qiluvchilarning ijtimoiy va madaniy darajasiga bog'liq. Ba'zan ayollar nutqida erkak nutq xatti-harakatlariga xos xususiyatlarni kuzatish mumkin (asosan amerika ayollar nutqi). Dialog matnlarida gender farqlarini o'rganish jarayonida kommunikativ xulq-atvor strategiyalari birinchi o'ringa qo'yildi. Ijtimoiy sharoitlar teng (ijtimoiy va kasbiy maqom, yosh, kommunikativ rol va boshqalar) nutq xatti-harakatlarining turli strategiyalariga ega. Gender rollari kommunikativ vaziyatga va ma'ruzachining niyatiga qarab farqlanadi. Jins - bu insonning kommunikativ xatti-harakatlariga ta'sir qiluvchi "suzuvchi" parametr.

Erkaklarning kommunikativ xulq-atvori strategiyasi raqobatbardoshlikni, avtonomiyani, nazoratga ega bo'lishga intilishni (raqobatbardosh turdagi) o'z ichiga oladi. Kommunikativ xulq-atvorning ayol strategiyasi shaxslararo o'zaro ta'sirni, xushmuomalalik va his-tuyg'ularni ifodalashni nazarda tutadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Маҳмудов Н. Пресуппозиция ва гап // Ўзбек тили ва адабиёти, 1985, 6-сон, 29-б..
2. Адабиёт назарияси, академик М. К. Нурмухамедов таҳрири остида, 1-том, Тошкент: Фан, 1978, 264-б.
3. Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари. Филол. фанл. докт. дисс. – Тошкент, 2000. Б. 66..
4. Муминов, С., Эхсонова, М. (2021). Linguapoetic features of English derivations in literary text. *Международный журнал языка, образования, перевода*, 4(2), 90-67.
5. Муминов, С., Мўминов, Ш. (2022). Шахс маънавиятини ўстиришда рағбатнинг ўрни ва унинг раҳбар мулоқот хулқида намоён бўлиши. // “Янги Ўзбекистон: барқарор ривожланишнинг ижтимоий-фалсафий, иқтисодий-сиёсий ва ҳуқуқий масалалари” мавзuidaги халқаро илмий-амалий конференция...
6. Mo'minov, Sh.S. (2022). *Memuar, bag'ishlov va marsiyalarda rahbar muloqot xulqiga xos qirralarning namoyon bo'lishi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(9), 689-694.
7. Мўминов, Ш.С. (2022). Раҳбар нутқининг таъсир ўтказиш усуллари. *Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 418-426.
8. Cameron D. (1992). *Feminism and Linguistic Theory (2nd Edition)*, Palgrave.
9. Coates J. (1993). *Women, Men and Language, a Sociolinguistic Account of Gender Differences in Language*. Longman.
10. Issers O. S. (2008). *Communicative Strategies and Tactics of Russian Speech. (5th edition)*. Moscow: LKI.
11. Janssen-Jurreit, M. L. (1982). *Sexism: The Male Monopoly on History & Thought*. New York: Farrar Straus Giroux.
12. Jespersen O. (1922). *Language: Its Nature, Development and Origin*. London: Allen and Unwin.
13. Lakoff R. (1973). *Language and Woman's Place/ Language in Society (Vol. 2, No. 1)*. Cambridge University Press.

14. Lanskih A.V. (2008). Speech Behavior of Reality Show Participants: Communicative Strategies and Tactics. Candidate's Thesis, Yekaterinburg.
15. Malyuga E.N. (1993). Sociolinguistic Opposition "Familiar-Unfamiliar" in Teaching Speech Etiquette. Terminology Studies and Professional Linguodidactics, Moscow.
16. Malyuga E.N. (1999). Sociolinguistic Aspect of Children-Characters' Speech in British and American Drama. Language. Mentality Communication (issue 10), Moscow.
17. Malyuga E.N. (2001). An Objective Law of Standard and Non-standard Speech in British and American Varieties of English. Language. Mentality Communication (issue 17), Moscow.

